

Аннотація

В статье произведен типологический анализ произведений “Без ґрунту” В. Домонтовича и “Еней та життя інших” Ю. Косача в аспекте екзистенціальної проблематики. Проаналізовано тему “безґрунтя” в різних її модифікаціях: аксиологічних, моральних, державнодержавних.

Ключевые слова: “безґрунтя”, екзистенціалізм, тоталітаризм, ірраціоналізм, вибор.

Summary

The article deals with the typological analysis of the novels “Bez Gruntu” of V. Domontovych and “Eney I Zhyttia Inshych” of Yuriy Kosach in the context of existential problematic. Also the theme of “absence of ground” is analyzed in different modifications – axiological, moral and governmental.

Keywords: “absence of ground”, existentialism, totalitarianism, irrationalism, change.

УДК 821.161.2.09“19”

Хорольська Т. В.,
аспірантка,
Бердянський державний
педагогічний університет

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА БІЛИКА

Відомий український письменник, перекладач, журналіст Іван Білик найбільше відомий читачам як автор історичних романів “Меч Арея”, “Похорон богів”, “Золотий Ра” та інших. На жаль, на сьогоднішній день творчість українського літературного діяча залишається мало вивченою. Не існує системного аналізу прози Івана Білика, який би розкрив увесь широкий діапазон творчості митця та визначив його місце у літературному процесі ХХ століття. Біографія романіста, доступна широкому загалу, так само залишається стислою і не дає вичерпного уявлення про життя письменника.

Мета нашого дослідження проаналізувати наукову літературу, присвячену життю та творчості Івана Білика, окреслити місце письменника в українській літературі та стан вивчення літературного доробку митця.

Короткі біографічні дані вміщені у довіднику “Письменники Радянської України (1917–1987)” презентують Івана Білика як письменника і перекладача. Дуже коротко подана біографічна довідка про те, де й коли народився письменник (17 січня 1929 року в с. Градизьк на Полтавщині). Зазначено, що до вступу у вищий навчальний заклад працював вчителем у сільських школах, а після навчання на факультеті журналістики Київського університету, – у редакціях газет “Робітничої газети”, “Молоді України”, “Літературної України”. Вказано, що на час виходу довідника (1988 рік) працює в редакції журналу “Всесвіт”.

Окремо названі твори письменника, що були опубліковані на той час (“Танго” (1968), “Меч Арея” (1972), “День народження Золотої Рибки” (1977), “Земля Королеви Мод” (1982), “Похорон богів” (1986)). Звертається увага на численні переклади з сучасних письменників та класичних авторів болгарської літератури, таких як Е. Коралова, Е. Станева, П. Вежинова, А. Гуляшки, І. Давидкова, І. Петрова, К. Калчева, Б. Димитрової, Б. Райнова, М. Марчевського та інших [18, 70–71].

В енциклопедичному словнику “Шевченківські лауреати 1962–2012” виданому у 2012 році уточнюються деякі дати біографії письменника: закінчення університету –

1961 р. та початок літературної діяльності – 1956 р. Названо десять романів митця та подано основну їх тему. Коротко окреслено літературну долю твору “Меч Арея” – заборона, вилучення з бібліотек за нехтування ідеї “спільного кореня трьох слов’янських народів”, як наслідок, звільнення з редакції газети “Літературна Україна”. Особливу увагу укладачами довідника приділено романові “Золотий Ра”. Саме за цей твір Іван Білик був удостоєний Шевченківської премії у 1991 році [23, 68–69].

Деякі доповнення до біографії літературного діяча Івана Білика можна отримати з його власних інтерв’ю останніх років газетам “Друг читача”, “Україна Молода”, “Літературна Україна”.

В інтерв’ю газети “Друг читача” письменник досить детально розповів про перипетії свого творчого життя: звільнення з роботи, безробіття, загроза виключення зі Спілки письменників.

Саме у цьому інтерв’ю знаходимо згадку митця про його походження з роду Котляревських. В контексті розмови про віру Іван Білик запевнив інтерв’юера в тому, що він щирий атеїст, оскільки виріс в нерелігійній родині, а його прадід з роду Котляревських малював ікони. Доповнює історію сім’ї Біликів стаття А. Топачевського “Зоряні світи Івана Білика” [22], опублікована в “Літературній Україні” і присвячена вшануванню пам’яті відомого українського письменника.

Більше відкриває читачеві інтерв’ю Івана Білика газети “Україна Молода”. Саме тут зі слів автора ми дізнаємося, що перед університетом він два роки вчителював на Чернігівщині, де викладав німецьку мову, фізику і фізкультуру. Пробирав вступати на архітектора, театрознавця, історика але не вдало. Лише в двадцять шість років вступив на факультет журналістики [10].

Свідчення про родинне життя письменника для широкого загалу читачів досі залишаються мало відомим.

У 2012 році разом із такими письменниками, як Юрій Мушкетик, Анатолій Дімаров, Юрій Винничук, Всеволод Нестайко, Сергій Жадан, Оксана Забужко та інші, Іван Білик був удостоєний премії “Золоті письменники України”. Це доводить, що Іван Білик і його твори здобули широке визнання читачів [9].

За словами Івана Білика, він і не думав ставати письменником [11]. Самотужки досконало вивчив болгарську мову. Почав як перекладач. Саме так був прийнятий до Спілки письменників. Але через неприємну історію з болгарськими колегами вирішив закінчити з перекладами.

Про творчий доробок українського прозаїка дають уявлення рецензії, поодинокі статті присвячені одному з аспектів літературного набутку автора, а також дослідження в контексті інших історичних творів українських письменників.

Іван Білик розпочав свою письменницьку діяльність у другій половині ХХ століття. І хоча сам автор стверджує, що не належав до жодного з рухів, які визначали тогочасний український літературний процес, не можна не помітити їх вплив на творчість українського прозаїка.

Переконання шістдесятників та дисидентів, які проголошували неонародницькі ідеї та усвідомлення спадкоємності національних цінностей [16, 587] відображені,

на наш погляд, перш за все в тематиці творів Івана Білика: прадавня українська історія, українські звичаї та традиції, вірування українців. Усе це, майстерно доповнене яскравим художнім домислом, робить романи й створені автором образи цікавими та впізнаваними читачем.

Найсенсаційнішим твором Івана Білика став роман “Меч Арея” написаний 1972 року. Цей роман ніби “фірмова страва” [11]. Як відзначив сам письменник, твір витримав вже чотирнадцять перевидань. Популярності твору сприяв ажіотаж спричинений забороною книги та її вилученням.

Те, що доля роману буде нелегкою Іван Білик знав заздалегідь. В одному з інтерв'ю автор згадує розмову з Олесем Гончаром, який на власному досвіді попереджав: “Гірко Вам доведеться, якщо видасте цю книжку, готуйтеся до найгіршого” [11]. Ще до друку твір викликав зацікавлення критиків. Видавництво одразу погодилося друкувати роман, критики ж відгукнулися про нього неоднозначно.

Першим рецензентом роману “Меч Арея” був історик П. Толочко. За словами автора він одразу “зарізав” твір [10]. На розгромну рецензію український письменник відповів написанням післямови до роману, яка мала назву “Аксиоми недоведених традицій”. Посилаючись на праці таких істориків як Геродот, Йордан, А. Марцелін, Г. Дестунис, Л. Нідерле, О. Далинь, В. Петров, Б. Рибаків, А. Вельтман, Н. Карамзін автор намагався довести науковість висловлених ним гіпотез про походження слов'ян ще від гунських племен [4].

В пізніших рецензіях на твір і післямову до роману “Меч Арея” Петро Толочко висловився досить різко. Він закидав Івану Білику “вільне, коли не свавільне, поводження з історичними фактами” та “замість правдивого показу слов'янської історії ... її лицювання та навіть підміну”, “цілковиту історичну неспроможність” письменника [21, 152].

У 1978 році на сторінках щомісячника “Визвольний шлях” з'явився дуже схвальний відгук літературознавця М. Климишина, де охарактеризовано “Меч Арея” як “роман на славу Україні”, “дуже вартісний твір, який віддзеркалює далеке минуле українського народу, героїзм наших предків і їхні подвиги...” [12, 235]. Дослідник, окресливши невтішну ситуацію навколо провокативного твору в рідній Україні, зазначив, що справи за кордоном йшли краще. Завдяки Українській Видавничій Спілці в Лондоні твір став доступний читачеві. Вчений звернув увагу на докладність та точність українського письменника при вивченні історичних даних, що передували написанню твору. Відзначив майстерність автора у змалюванні образів, давніх українських традицій, зазначивши, що “на його сторінках подані вартісні й чіткі напрямні, куди треба йти та до кого звертатися, щоб видобути з надер заволоченої присмерком давнини все те, що час і ворожі сили закрили перед нами” [12, 239].

У передмові до одного з перевидань роману “Меч Арея” (2005) історик, письменниця О. Апанович зауважила, що роман “кличе до роздумів”, а тому буде цікавий молодому поколінню, яке все частіше цікавиться історичним минулим свого народу [4, 3].

Інший твір Івана Білика, який мав не менш захоплюючу історію, був роман “Похорон богів”. Після виходу у світ роману “Меч Арея” видавництво не ризикувало швидко видавати наступний художній витвір письменника вважаючи його “гіршим” та “шкідливішим” за попередній. За словами автора, твір вісім разів рецензували перш ніж видати [10].

У травневому номері журналу “Вітчизна” за 1988 рік вийшла критична стаття І. Кравченка “Іван Білик і його роман “Похорон богів””, в якій дослідник розкрив історію видання твору. За його слова схвальну оцінку твору дали письменник В. Близнець та доктор історичних наук М. Котляр, але третя рецензія Г. Івакіна стала розгромною. Іван Білик відповів “рецензією на рецензію”. Так почалася дискусія і суперечки навколо твору, який було видано лише через шість років після подання до видавництва. Далі автор статті детально аналізує згадані рецензії, порівнюючи трактування створених Іваном Біликом образів В. Близницею та Г. Івакіним та відповідями романіста на закиди останнього [13]. І. Кравченко, даючи загальну оцінку творам українського автора, говорить: “над творчістю І. Білика цікаво думати. Його історичні романи створені впевненою рукою майстра, професіонала, а не любителя...” [13, 183]. Дослідник стверджує, що не завжди погоджується з автором розглянутого твору, але, на його думку, “книжки пишуться для того, щоб над ними думати, щоб погоджуватися і сперечатися з ними, а не для того, щоб гудити чи хвалити бездумно їхніх авторів” [13, 183].

Цього ж року у журналі “Київ” надруковано рецензію М. Славинського. Критик загалом дає позитивну оцінку творові, простежуючи билинність в романі Івана Білика “Похорон богів”. Автору рецензії імпонує “полемічний заряд роману, прагнення прозаїка осмислювати, а не коментувати історію”. М. Славинський вказує й на деякі недоліки письменника: втрата, часом, сюжетної лінії, монотонність оповіді, багатослівність, наявність деяких фактичних і мовних помилок [19].

Романи “Меч Арея” і “Похорон богів” викликали зацікавлення літературознавців та критиків і в подальші роки. В журналі “Радуга” за 1992 рік вийшла стаття А. Могиленка. Дослідник схвально відгукнувся про відомі романи українського письменника, назвавши, проте, Івана Білика “майстром белетристики”. Увагу вченого привернула тема релігії, якої в часи СРСР не торкалися. А. Могиленко детально зупиняється на розкритті теми боротьби християнства і язичництва у творах “Меч Арея”, “Золотий Ра”, “Дикі білі коні” [17].

У 2000 році на сторінках журналу “Київ” з’являється стаття М. Сороки “Язичництво і християнство в історичних романах І. Білика (“Меч Арея” і “Похорон богів”)” присвячена 70-річному ювілею письменника. У статті вчений відзначив яскраво виражену прихильність Івана Білика до первісної релігії наших пращурів, і навпаки, негативне ставлення до християнства, насильно принесене до української культури [20].

На сучасному етапі вивчення творчості Івана Білика займаються М. Лаврусенко, З. Артюшенко.

М. Лаврусенко у роботі “Дохристиянське минуле в українській літературі ХХ століття: проблема кореляції наукового і художнього пізнання” розглядає в контексті з історичними творами Докії Гуменної, Валерія Шевчука романи Івана

Білика “Не дратуйте грифонів”, “Меч Арея”, “Похорон богів”, “Золотий Ра”. Дослідниця визначила принципи та прийоми мистецької інтерпретації наукових фактів та специфіку моделювання образів персонажів у названих текстах [14].

М. Лаврусенко робить висновок, що за формою проєкції історичної правди в художню, твори Івана Білика “Не дратуйте грифонів”, “Похорон богів” відносяться до художньо-історичної форми, “Меч Арея” – історико-художньої з перевагою суб’єктивно-авторської позиції, “Золотий Ра” репрезентує художньо-документальну форму [14]. У моделюванні образів-персонажів, на думку дослідниці, Іван Білик максимально спирається на наукову основу [14].

Літературознавець З. Артюшенко у науковій роботі “Художня інтерпретація історії у романах Івана Білика” розглянула тлумачення національної історії в десяти романах українського письменника. Науковець акцентувала увагу на альтернативній концепції минувшини, виявленій у історичних творах автора. Дослідниця наголошує на зв’язку філософсько-світоглядних переконань митця з історіософською концепцією, втіленою в художніх образах змальованих письменником [1].

Творчості Івана Білика присвячені окремі статті літературознавців.

У наукових статтях Н. Безкровна зупиняється на аналізі символічного наповнення назв історичних романів українського письменника: “Похорон богів”, “Меч Арея”, “Дикі білі коні” [2], а також розглянуто роль і функції пейзажу в романі “Дикі білі коні” [3].

Наукові праці І. Домалеги присвячені дослідженню особливостей інтерпретації історичних подій у романі “Дикі білі коні”, “Цар і раб” [8; 7]. На прикладі скіфської трилогії Івана Білика досліджено індивідуальний стиль письменника, використання ним семантичних, синтаксичних, звукових засобів, їх зв’язок з образною системою та ідейним змістом творів [6].

У статті Ю. Ларікової “Особистісне начало в історичному континуумі художнього світу Івана Білика” розглянуто роль особистості в історичному процесі на матеріалі романів “Меч Арея” та “Похорон богів” Івана Білика. Літературознавець вказала на деяку ідеалізацію образів головних героїв зображених українським митцем. Наголосила, що прийняття християнства в творах письменника трактується як історично обумовлений процес, але не як спосіб переходу на вищу культурну сходинку [15].

Останній роман Івана Білика “Яр” вийшов у 2008 році, хоча був написаний найпершим (1959 р.). Після майже півстолітнього забуття твір зміг дійти до читача. У передмові до видання роману вміщено передмову А. Шпиталю, де автор коротко зупиняється на біографії українського письменника та тематиці його творів, високо оцінюючи майстерність письменника, втім, не згадуючи романів Івана Білика “День народження Золотої риби”, “Земля Королеви Мод” [5].

Іван Білик зайняв вагоме місце в історії української літератури другої половини ХХ століття. Його перу належить десять романів, з яких деякі стали справді сенсаційними і популярними в читацьких колах, наклади їх перевищували десять тисяч примірників. Однак, можна зробити висновок, що літературна спадщина

українського романіста Івана Білика довгий час залишалася поза увагою дослідників, розглянута лише в окремих рецензіях, які містили схвальний чи навпаки негативний відгук про той чи інший твір. Однак, не містили детального аналізу художніх творів. Сучасні дослідження прози митця охоплюють найчастіше історичні романи автора, які розглядаються у руслі співвідношення історичної правди, художнього вимислу та домислу в них. Поетика художніх творів письменника наразі залишається малодослідженою.

Література

1. Артюшенко З. В. Художня інтерпретація історії у романах Івана Білика : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / З. В. Артюшенко. – Київ, 2015. – 19 с.
2. Безкровна Н. Функціональне обтяження назви-символу в поетиці І. Білика / Н. Безкровна // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [зб. наук. пр.]. – К. : Видавництво-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – С. 244–250.
3. Безкровна Н. Особливості пейзажного творення у романі І. Білика "Дикі білі коні" / Н. Безкровна // Літературознавчі студії : [зб. наук. пр.]. – К. : ВМ Дмитра Бураго. – Вип. 33. – 2011. – С. 29–35.
4. Білик І. Меч Арея : [роман] / І. Білик. – К. : А.С.К., 2005. – 384 с.
5. Білик І. І. Яр : [роман] / І. І. Білик ; [передм. А. Г. Шпиталь]. – К. : Грамота, 2008. – 784 с.
6. Домалега І. Історія й культура в мовній палітрі трилогії Д. Міщенка та І. Білика / І. Домалега // Київська старовина. – 2007. – № 6. – С. 138–145.
7. Домалега І. Філософські вектори в історичному романі І. Білика "Цар і раб" / І. Домалега // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 46–50.
8. Домалега І. Художня правда роману І. Білика "Дикі білі коні" / І. Домалега // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 3. – С. 51–54.
9. Золоті письменники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://goldenwriters.com.ua/ua/gold_writers_of_ukraine/gold_writers_of_ukraine_2012.
10. Іван Білик: гіпотези теж мають право на життя : [бесіда з письменником Іваном Біликом] / [записав Л. Кушнір] // Україна Молода. – 2010. – 27 лютого.
11. Іван Білик: Євген Марчук переконував мене відмовитися від "Меча Арея" : [бесіда з письменником Іваном Біликом] / [записав Р. Солонець] // Друг читача. – 2009. – 3 липня.
12. Климишин М. Роман на славу України / М. Климишин // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 2 (359), лютий. – С. 235–240.
13. Кравченко І. Іван Білик і його роман "Похорон богів" / І. Кравченко // Вітчизна. – 1988. – № 5. – С. 173–183.
14. Лаврусенко М. І. Дохристиянське минуле в українській літературі ХХ століття: проблема кореляції наукового і художнього пізнання : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / М. І. Лаврусенко. – Кіровоград, 2007. – 22 с.
15. Ларікова Ю. П. Особистісне начало в історичному континуумі художнього світу Івана Білика / Ю. П. Ларікова // Актуальні проблеми словянської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – Київ ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. – Вип. 11, Ч. 2 : Лінгвістика і літературознавство. – С. 355–360.
16. Літературознавча енциклопедія : [у 2-х т.] / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : Академія, 2007. – Т. 2 : М (Маадай-Кара) – Я (я-форма). – 622 с. – (Енциклопедія ерудита).
17. Могиленко А. Чтоб кесарево не было безбожным / А. Могиленко // Радуга. – 1992. – № 1–2. – С. 126–129.
18. Письменники Радянської України. 1917–1987 : [біобібліографічний довідник] / [упор. В. К. Коваль, В. П. Павловська]. – К. : Рад. письменник, 1988. – 719 с.
19. Славинський М. Добриня, Володимир та інші... / М. Славинський // Київ. – 1988. – № 2. – С. 140–143.
20. Сорока М. Язичництво і християнство в історичних романах І. Білика ("Меч Арея" і "Похорон богів") / М. Сорока // Київ. – 2000. – № 1–2. – С. 131–136.

21. Толочко П. П. Про роман Івана Білика “Меч Арея” / П. Толочко // Від Русі до України : вибрані наук.-популярні, критичні та публіцистичні праці. – К. : Абрис, 1997. – С. 151–158.
22. Топачевський А. Зоряні світи Івана Білика / А. Топачевський // Літературна Україна. – 2012. – 6 грудня.
23. Шевченківські лауреати. 1962–2012 : [енциклопедичний довідник] / [авт.-упор. М. Г. Лабінський]. – 3-тє вид., змін. і доп. – К. : Вид-во “Криниця”, 2012. – 864 с.

Анотація

У статті проаналізовано науково-критичну літературу, присвячену життю та творчості Івана Білика, окреслено місце письменника в українській літературі другої половини ХХ століття та стан вивчення літературного доробку митця.

Ключові слова: рецепція, критика, рецензія, Іван Білик.

Аннотация

В статье проанализировано научно-критическую литературу, посвященную жизни и творчеству Ивана Билыка, определено место писателя в украинской литературе второй половины ХХ века и состояние изучения литературного наследия автора.

Ключевые слова: рецепция, критика, рецензия, Иван Билык.

Summary

The article analyzes the critical and scientific literature devoted to the life and work of Ivan Bilyk, outlines the a place of writer in the Ukrainian literature of the second half of the XXth century and the state of study of the writer's literary heritage.

Keywords: perception, criticism, review, Ivan Bilyk.

УДК 821.111(73):316.323.83

Варикаша М. М.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОПОВІДАННЯХ ЛАХІРІ ДЖУМПИ

У літературознавстві та англomовних художніх творах тривалий час спостерігалось домінування західноєвропейської та американської думки. Розвиток демократичних цінностей в суспільстві півстоліття потому запустив процес деколонізації, завдяки якому вчені зуміли переглянути опозиції центр / колонії, зокрема в літературному процесі. Так у літературознавстві з'являється, так звана, постколоніальна критика, яка обирає сферою застосування своїх методів, зокрема, художню літературу колишніх колоній. Засновниками і метрами постколоніальної критики справедливо вважають Е. Саїда, який поєднав постколоніальну критику з орієнталістськими студіями; Г.Ч. Співак, яка сполучає у своїх дослідженнях постколоніальну й феміністичну критику; та Г. Бгабга, який концентрується на дослідженнях взаємин між домінуючою і підкореною культурами. Власне, роботи Г. Бгабга і можна вважати основним підґрунтям даної статті, оскільки саме він, увівши в науку такі поняття як мімікрія й амбівалентність, допомагає нам глибше зрозуміти творчість сучасної, американської письменниці індійського походження Ніланьяни Судешни Лахірі, яка особливу увагу приділяє у творчості проблемі національної ідентичності в умовах імміграції.